

20. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİ GELENEĞİNDE KADIN ÂŞIKLAR

Female Minstrels in the 20th Century Minstrel Poetry Tradition

Tuğba BORA*

ÖZ

Âşıklık geleneği, kendine özgü icra töresi, geleneğe dayalı yapısı, âşıklığı sürdürmek için uyulması gereken kuralları olan bir gelenektir. Gelenek, Türk edebiyatının önemli bir dalı olarak günümüze kadar yaşatılmış, Türk halkının duygu, düşünce, inanç ve değerlerini dile getirmiştir. Gelenek içinde kadın âşıkların çoğunlukla göz ardı edildiği görülse de bu alandaki çalışmalar azımsanamayacak sayıda kadın âşığın varlığını ortaya koymaktadır. Kadın âşıklarla ilgili müstakil bir çalışmaya duyulan ihtiyacı tespit eden Behiye Köksel, *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneğinde Kadın Âşıklar* isimli çalışmasıyla, bu alana önemli bir katkı sağlamıştır. Eser giriş ve sonuç kısımları dışında beş bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında ana hatlarıyla Türk kültüründe ve halk edebiyatında kadının yerinden bahsedilir. Birinci bölümde literatür değerlendirilmesine yer verilirken ikinci bölümde kadın âşıkların yetişme şartları ve sanatlarının icra ettikleri ortam bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Üçüncü bölümde âşık kavramının ve âşıklık geleneğinin açıklanarak kadınların gelenek içindeki yerine değinildiği görülmektedir. Dördüncü bölümde kadın âşıkların sosyal rolleri ve bu rollerin şiirlerindeki yansımaları incelenir. Beşinci bölümde ise kadın âşıkların şiirlerinden örnekler gelenek bağlamında değerlendirilir.

Anahtar Sözcükler: kadın âşık, ozan, âşıklık geleneği, kitap incelemesi, folklor.

ABSTRACT

Minstrelsy tradition is a tradition that has its own performance custom, tradition-based structure, and rules that must be followed to maintain minstrelsy. The tradition has been kept alive until today as an important branch of Turkish literature and has expressed the feelings, thoughts, beliefs and values of the Turkish people. Although it seems that female minstrels are mostly ignored in the tradition, studies in this field reveal the existence of a significant number of female minstrels. Behiye Köksel identified the need for an independent study on female lovers. She made a significant contribution to this field with her work titled *Female Minstrels in the 20th Century Minstrel Poetry Tradition*. The work consists of five chapters except the introduction and conclusion parts. In the introduction of the work, the place of women

* Doktora Öğrencisi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta: tugba-bora@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-6400-966X.

in Turkish culture and folk literature is briefly mentioned. While the first part includes literature evaluation, in the second part, evaluations are made in the context of the upbringing conditions of female minstrels and the environment in which they perform their art. In the third chapter, the concept of minstrel and the tradition of minstrelsy are explained and the place of women in the tradition is mentioned. In the fourth chapter, the social roles of female minstrels and the reflections of these roles in their poems are examined. In the fifth chapter, examples from the poems of female minstrels are evaluated in the context of tradition.

Keywords: female minstrel, minstrel, tradition of minstrelsy, book review, folklore.

Köksel, Behiye (2012). *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneği İçinde Kadın Âşıklar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 208 sayfa.

Özellikle 20. yüzyılda teknolojinin gelişimiyle beraber âşıklık geleneği bir değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında gelenek sözlü ve yazılı icra ortamına ek olarak elektronik ortamda da metin¹ icrasına başlamıştır. Teknolojideki gelişmeler iletişim olanaklarının genişlemesini beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak toplumsal hayatta meydana gelen değişimler kadınların sosyal yaşamda görünürlüğünü arttırmıştır. Böylece kadın âşıklar da gelenek içinde kendilerini tanıtmaya olanağına sahip olmuştur. 20. yüzyıl öncesinde de kadın âşıkların var olduğu bilirse de bu yüzyılın kadınlara getirdiği olanaklar, kadın âşıkların sayılarının artmasını sağlamıştır. Behiye Köksel'in tespitlerine göre 16. yüzyıldan beri âşıkların yer aldığı antolojilerde kadın âşıkların sayısı oldukça azdır. Köksel, âşık edebiyatıyla ilgili kitaplarda da kadın âşıkların ya hiç olmadığını ya da sayıca sınırlı olduğunu belirtir (2012: 21). Bu durum yalnızca kadın âşık sayısının yok denecek kadar az olmasıyla değil, kadınların âşık şiirine katkılarının göz ardı edilmesiyle de açıklanabilir. Köksel'e göre "...bu eserleri hazırlayanların bazılarının aklına bir kadın sanatkarı da eserine dahil etmek gelmemiştir." (2012: 26). Bunun dışında, kadının gezgin âşık olma ihtimali düşük olduğu için isimlerinin duyulmaması da mümkündür. Gerek küresel zeminde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak gelişmelerin yaşanmaya başlaması gerek Cumhuriyet devrimlerinin kadınlara edindirdiği medenî ve siyaset hakları (boşanma ve velayet hakkı, malları üzerinde tasarruf hakkı, kadının çalışmasının eşinin

¹ Halk bilimi araştırmalarında "metin" kavramıyla kastedilen halk bilimi yaratmalarının tamamıdır. Metin yalnızca sözel ürünleri değil halk biliminin kadrolarına dahil edilen tüm ürünleri kapsamaktadır. Alan Dundes "Doku, Metin ve Bağlam" (Dundes 1964'ten akt. Ekici, 2018: 130) adlı makalesinde "... metin kavramı ile halk bilgisi yaratmasının bizzat kendisini ..." kastetmektedir. Bu bağlamda icraya ait tüm unsurlar metnin içinde yer almaktadır.

iznine tabi olmasının kaldırılması, seçme ve seçilme hakkı, Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü'nün açılması, Harf Devrimi ile Millet Mektepleri bünyesinde okuma yazma oranlarının yükselmesi vd.) kazanımlar, kadınların erkek egemen alanlarda söz sahibi olabilmesine olanak tanımıştır. Buna bağlı olarak kadın âşıklar artık âşık meclislerinde boy göstermiş, âşık şölenlerine katılmış, burada birbirleriyle ve erkek âşıklarla atışma şansı yakalamış, yazılı kaynaklarda da kendilerine yer bulmuşlardır.

Kadın âşıklarla ilgili müstakil bir çalışmaya duyulan ihtiyacı tespit eden Behiye Köksel, *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneğinde Kadın Âşıklar* isimli çalışmasıyla, bu alanda önemli bir katkı sağlamıştır. Kitabın 1. Baskısı Akçağ Yayınları tarafından 2012 yılında, Ankara'da yapılmış olup kitap toplam 208 sayfadan müteşekkildir. Gaziantep Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde görev yapmakta olan Prof. Dr. Behiye Köksel, 1972'de İstanbul Üniversitesi'nde lisans, 1992'de İnönü Üniversitesi'nde yüksek lisans, 1996'da Selçuk Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlamıştır (URL-1). Türk halk edebiyatı ve halk bilimi alanında çalışmalar yürüten Köksel, *Peyami Safa'nın Romanlarında Kadın* başlıklı yüksek lisans tezi ve *Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme* başlıklı doktora tezlerini hazırlamıştır (URL-2).

Eser "Giriş" ve "Sonuç" kısımları dışında beş bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında ana hatlarıyla Türk kültüründe ve halk edebiyatında kadının yerinden bahsedilir. Bu kısım "Genel Çizgileriyle Türk Kültüründe Kadın", "Eserin Yaratıcısı ve İcracısı Olarak Halk Edebiyatında Kadın" isimli iki bölümden oluşur. Birinci bölüm "Araştırmaların Tarihçesi ve Kaynakların Değerlendirilmesi" başlığına sahiptir ve literatür değerlendirmesine yer verilir. İkinci bölüm "Yetiştirme Şartları ve İcra Ortamı Bağlamında Kadın Âşıklar" ana başlığı altında; "Alevi-Bektaşî Geleneğinin Kadın Âşıkların Yetiştirilmesindeki Rolü", "Aile Çevresi", "Doğum Yerleri Eğitim Durumları ve Sosyal Çevre", "Yaşadıkları Dönemin Etkisi", "Âşıklar Şölenlerinin ve Diğer Toplantıların Etkisi", "Ağır Kadından Âşıkliğe" alt başlıklarını taşır. Kadın âşıkların yetiştirme şartları ve sanatlarının icra ettikleri ortam bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Üçüncü bölüm "Âşık Kavramı ve Âşıklık Geleneği Açısından Kadın Âşıklar" alt başlığı altında; "Âşık, Halk Şairi, Halk Ozanı, Ozan, Saz Şairi Kavramları Üzerine", "Âşık Tarzı Şiir Geleneği Açısından Kadın Âşıklar", "Doğaçlama Söyleme", "Mahlas (Tapşırma) Almaları", "Şiire ve Saza Başlama", "Rüya Görme/Bade İçme", "Usta Çıracık Geleneği", "Saz Çalabilme" alt başlıklarına sahiptir. Yazar burada âşık kavramını ve âşıklık geleneğini açıklayarak kadınların gelenek içindeki yerine değinmiştir. Dördüncü bölüm "Kadın Âşıkların Sosyal Rollerini ve Şiirlerindeki Yansımaları" başlığı altında

“Aile İçerisindeki Roller”, “Eğitim Durumları ve Meslekleri”, “Kadın Âşıkların Sosyal Rollerinin Şiire Yansıması” adlı üç alt başlık içerir. Beşinci bölümde ise kadın âşıkların şiirlerinden örnekler gelenek bağlamında değerlendirilir. Bu bölüm “Atışmalar-Karşılaşmalar”, “Lebdeğmez”, “Muamma”, “Diğer Âşik Edebiyatı Türleri” başlıklarını taşımaktadır. Sonuç kısmının ardından “Ekler” başlığı altında “Şiirlerden Örnekler ve Fotoğraflar” bölümü yer almaktadır.

İslâmiyet öncesi Türk kültürüne bakıldığında kadınların toplumsal hayatta ikinci plana atılmadıkları, erkekle yan yana oldukları görülmektedir. Devlet yönetiminde söz sahibi olan kadınlar aynı zamanda aile içinde de saygınlığa sahiptir. Atlı göçebe hayatına uygun şekilde at binen, kılıç kuşanan, savaşçı kadın tipinin yavaş yavaş kaybolduğu görülmektedir.² Kadın artık ev içine çekilmiştir. Bu anlayış edebiyatımızda da etkisini göstermiştir. Kadın şiirin yalnızca konusudur, müellifi olması şaşırtıcı bulunmuştur. Kadının sanatkar olarak en fazla görüldüğü alan halk edebiyatıdır. Masal, ninni ve ağıtlar çoğunlukla kadın anlatıcılı türlerdir. Mâniler de büyük oranda kadınlar tarafından yaratılmıştır. Behiye Köksel, bu bölümde “Kadın edebiyatından kasıt kadın yazarların ürettiği bir edebiyat mı yoksa kadın ve kadına ait sorunları tema alan edebiyat mıdır?” sorusuna da cevap arar. Ona göre “Kadın edebiyatı, kadın folkloru gibi kavramlar yaratıcısının kadın olduğu eserleri kapsamalıdır. Aksi takdirde erkekler tarafından ve onların bakış açısıyla ortaya konmuş malzemeler konu olacaktır.” (2012: 16).

Çalışmanın birinci bölümü araştırmaların tarihçesi ve kaynakların değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bölüm “Kitaplar”, “Antolojiler”, “Makaleler”, “Tezler” alt başlıklarına ayrılmıştır. “Kitaplar” başlığında bir kadın âşikle ilgili tek kitap olan *Âşik Sarıcakız Hayatı Sanatı ve Şiirleri*’nden (Çobanoğlu, 2006) bahsedilir. Söz konusu çalışmada *Âşik Sarıcakız*’ın hayatı ve şiirlerinin yanında onun için yazılan bazı şiirler, yazılar ve gazete haberleri yer almaktadır. *Âşik* edebiyatıyla alakalı çalışmalardan Şükrü Elçin’in *Türk Halk Edebiyatına Giriş* (1986), Fuat Köprülü’nün *Türk Saz Şairleri* (1962), Erman Artun’un *Âşıklık Geleneği ve Âşik Edebiyatı* (2005) adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Söz konusu eserler arasında yalnızca Erman Artun’un çalışmasında bir kadın âşığa rastlanmıştır. Behiye Köksel, kadın âşıkların söz konusu eser-

² Behiye Köksel kadının sosyal hayatta etkinliğinin azalmasının İslâmiyet’e doğrudan bağlanmasını yanlış bulmaktadır. Ona göre yeni dinin beraberinde getirdiği yeni bir kültürün yanlış yorumlanması sonucu bu durum meydana gelmiştir (2012: 14).

lerde yer almamasının özellikle tercih edildiğini ve bu nedenle konuyla ilgili müstakil bir çalışma yapılması gerektiğini söylemektedir (2012: 22).

Bunun aksine antolojilerde daha fazla kadın âşığının eserine ulaşılmaktadır. *Antolojiler* başlığı altında, ilkin Manya tarafından yayımlanan *Halk Şiirinde Ana Sesi Kadın Ozanlar Antolojisi* (Manya, 1983) adlı eser, kadın âşıklarla ilgili ilk ve tek antolojidir. Söz konusu eserde âşık kimliği taşıyan kadınlar dışında, hece ile söyleyen kadın şairler de yer almaktadır. Burada akla gelen soru “Hece ile söyleyen herkes halk şairi/âşık olarak kabul edilebilir mi?” olmalıdır. Bu noktada Köksel’in eleştirisi haklı kabul edilir. Zira âşıklık geleneğinde yer alan birtakım şartların karşılanmaması, yalnızca şiirde kullanılan ölçünün âşık şiirindekiyle aynı olması kişiyi âşık sınıfına koymakta yetersiz kalır.

Başka antolojilerde de kadın âşıkların şiirleriyle karşılaşmıştır. Söz konusu çalışmalar şu şekilde sıralanabilir: *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı* (Ergun ve Uğur, 2002), *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi* (Kalkan, 1991), *Halk Şiiri Antolojisi* (Elçin, 1988), *Tahtacı Türkmen Ozanlar* (Asan, 1997), *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* (Özmen, 1998), *Âşıkların Diliyle Cumhuriyet* (Sakaoğlu ve Karadavut, 1998), *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri* (Halıcı, 1992), *Sazın ve Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri* (Turan, 2011), *Sivas Halk Şairleri* (Kaya, 2009). Burada bir başka sorun sanatçıların niteliğinin göz ardı edilmesi ve bulunan tüm şiirlerin antolojiye alınmasıdır. Köksel kimi kadın şairlerin eserlerinin antolojilere alınacak nitelikte olmadığını belirtir. Antolojilerde yer alan bazı şiirlerin teknik açıdan kusurlu ve zayıf şiirler olduğunu söyler. Bu noktada “Kaliteli şiir söylememek kişiyi geleneğin dışındaki mı bırakmalıdır?” sorusunu sormak gerekir.³

“Makaleler” başlığı altında incelenen çalışmalar şunlardır: “Kadın Temsilcileriyle Birlikte Çorum’da Halk Şiiri ve Âşık Tarzı Üzerine Tespit ve Öneriler” (Taşlıova, 2009), “İrsiyet, Âşıklık ve Beş Âşık (URL-3), Âşık Tarzı Kültür Geleneğinde Günümüz Kadın Âşıkları” (Sever, 2010).

“Tezler” başlığında ise *20. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadın Âşıklar* (Çınar, 2008) adlı doktora tezi ve *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın* (Şenkul Sağlam, 2007) adlı yüksek lisans tezlerine yer verilmiştir. Bahsi geçen doktora tezinde âşıkların yalnız müzikal açıdan değerlendirildiği, yüksek lisans tezinde ise

³ Köksal’la bu hususta aynı fikirde değiliz. Bizce şiirlerin kaliteli olmaması, onları gelenek dışındaki bırakmak için yeterli bir sebep olarak görülmemelidir. Söz konusu şairler ve eserleri yalnızca geleneğin zayıf bir kolu olarak değerlendirilebilir.

15. yüzyıl itibarıyla tespit edilebilen kadın âşıkların yalnız biyografilerine yer verilmiştir.

İkinci bölüm “Yetiştirme Şartları ve İcra Ortamı Bağlamında Kadın Âşıklar” ana başlığı altında; “Alevi-Bektaşî Geleneğinin Kadın Âşıkların Yetiştirilmesindeki Rolü”, “Aile Çevresi”, “Doğum Yerleri Eğitim Durumları ve Sosyal Çevre”, “Yaşadıkları Dönemin Etkisi”, “Âşıklar Şölenlerinin ve Diğer Toplantıların Etkisi”, “Ağır Kadından Âşıklığa” alt başlıklarını taşır. “Alevi-Bektaşî Geleneğinin Kadın Âşıkların Yetiştirilmesindeki Rolü” başlıklı bölümde, kadın âşıkların büyük bir kısmının Alevi Bektaşî kültüründe yetişmiş olduğu tespit edilmiştir. Cem törenlerinde kadınların yer alması, saz ve söz unsurunun dinî nitelik kazanmış olması kadın âşıkların bu Alevi Bektaşî çevresinde geniş yer bulmasını sağlamıştır. Sazın dinî bir anlam barındırması, kadın âşıkların sanatını icra etmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Sinem Bacı “Saz çalmanın yetiştiği Alevi Bektaşî çevresinde ibadetle eş değer olduğunu, Sünni olan kadın âşıklar saz çalıyor bunu kendilerine borçlu olduklarını” (2012: 33) dile getirir. Bir başka önemli husus da Hacı Bektaş Veli’nin manevi kızı Hatun Ana’nın Bacıyan-ı Rum içinde yer almasıdır. Elbette Alevi Bektaşî geleneği, kadın âşıkların yetişmesinde tek etken sayılamaz. Anadolu’nun kırsal kesimlerinde kadınlar dışa dönük bir hayat sürmekte, kadim Türk yaşantısına uygun şekilde kaçgöç olayı olmadan yaşamaktadır. Şiir ve musikinin Türk toplumunda önemli yere sahip olması da kadın âşıkların mevcudiyetinde önemli bir etkidir.

Kadın âşıkların yetişmesinde bir diğer unsur aile çevresidir. “Aile Çevresi” başlığı altında bu husus incelenmiştir. Kimi âşıklar aile üyeleri tarafından desteklenirken kimileri büyük engellerle karşılaşmıştır. Kadın âşıkların birinci derece yakınlarında şiire/saza yetenekli kişiler olduğu görülmektedir. Sinem Bacı halk ozanı olan babasını örnek alır, Âşık Nurşah’ın babası ve babaannesi irticalen şiir söylemektedir, Telli Suna’nın babası saz çalıp türkü söyler. Âşık Sarıcakız için durum biraz farklıdır. Aile üyeleri âşık geleneğine bağlı olmamakla beraber saz çalıp türkü söylemektedir. Buna rağmen ailesi âşıklık mesleğine olumsuz bakmaktadır. Konyalı Emine Hanım Âşık Şem’i’nin torunudur. Fatma Taşkaya hem Hazım Demirci’nin kızı hem de Âşık Feymani’nin eşi. Döne Sultan Âşık Haydar Kaya’nın kızı, Münevver Torun (Aslı Bacı) Âşık Ömer’in torunudur. Âşık Ferrahi kızı Emine’ye beş yaşındayken okuma yazma ve saz çalmayı öğretmiştir. Kendisi gırtlak kanseri olduktan sonra sadece saz çalar, Emine ise şiirleri seslendirir. Bu şekilde baba kız Konya Âşıklar Bayramı’nda 1967 ve 1968 yıllarında ödül alırlar.

Görüldüğü gibi kadınların gelenek içinde yer almasında aile bireylerinin etkisi oldukça mühimdir. Zira ataerkil düzenin devam ettiği toplumlarda aile desteğini alamayan kadınlar için âşıklık sanatını icra etmek oldukça zordur. Aile çevresi büyük oranda olumlu etki etse de kadınlara engel olan aile bireyleri de görülmektedir. Kadın âşıkların büyük kısmı başlangıçta aile desteği görmediğini, sonradan durumun değiştiğini anlatır. En büyük engelse kadınların eşleri tarafından yaratılır. Bu husus “Erkek Âşıklarla Yapılan Evlilikler” başlığı altında incelenmiştir. Erkek âşıklarla yapılan evlilikler, kadın âşıklar için başlangıçta âşık meclislerine girmeyi kolaylaştırırsa da özellikle boşanma sonrası kadın âşıklar bir nevi sansüre uğramışlardır. Örneğin Âşık Sarıcakız önce Reyhanî ile evlenir. Ayrılık sonrası âşık meclislerinden dışlandığını belirtir. İkinci evliliğini yaptığını Âşık İhsanî'nin siyasî bir kişilik olması Âşık Sarıcakız için olumsuz etki yaratmıştır. Yine Âşık İhsanî ile evlenen Sinem Bacı da bir dönem aynı yasaklamalara ve baskılara maruz kalmıştır. Şahsenem Bacı saz çalmasına dahi tepki gösteren eşiyile evliliğini yürütemiştir. Aynı şekilde Gülsüm Kahraman da eşi tarafından engellenmiş, hatta sazi kırılmıştır. Genel olarak kadın âşıkların evlilik hayatının, mesleklerine olumsuz etki ettiğini söylemek mümkündür.

“Doğum Yerleri, Eğitim Durumları ve Sosyal Çevre” başlığı altında, kadın âşıkların yetişmesinde bir diğer etken olan doğum yerleri ve yaşadıkları dönem incelenmiştir. Türkiye’de âşıklık geleneğinin daha etkin olarak devam ettiği Sivas, Çukurova, Iğdır, Kars, Eskişehir, Çorum bölgeleri, kadın âşıkların da yetişmesinde olumlu etki sağlamıştır. Kadın âşıkların eğitim durumları çeşitlilik göstermekle birlikte çoğunluğunun eğitim düzeyi orta veya daha düşüktür.

“Âşıklar Şölenlerinin ve Diğer Toplantıların Etkisi” başlığında, âşıklık geleneğinin kahvehane ortamından farklı ortamlara geçişinin kadın âşıklar için büyük imkânlar doğurduğundan bahsedilir. Farklı kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen âşık toplantıları, şölenler, son dönemde icranın elektronik ortama taşınması kadın âşıkların gelenek içinde kendilerine daha geniş yer bulmasını sağlamıştır. Çok sayıda kadın âşık, Âşıklar Bayramı ödülleri kazanmıştır. Bu ödüllerin bazen kadınlara engel olduğu da görülmektedir. Örneğin Âşık Sarıcakız’ın bir şölende Karanlı Âşık İlhamî Demir’i yenmesinin basında yer alması üzerine, Sarıcakız uzun süre şölenlere davet edilmemiştir. Buna benzer menfi örneklerin dışında, kadın âşıkların bu başarıları diğer kadınlara da ilham olmuştur.

“Ağır Kadından Âşıklığa” başlığı altında ağır söyleme geleneğinin kadın âşıklar üzerindeki tesirlerine değinilmiştir. Telli Suna’nın şiire ağır söyle-

yerek başladığı bilinmektedir. Âşık Fatma İnan, Âşık Döne, Ak Elif, Meryem, Elif Garı, Konyalı Gülizar Hanım ve Saliha Hanım ağıtçılık da yapmaktadır. Sivas kadın halk şairlerinin büyük kısmını ağıtçıların oluşturduğu da tespit edilmiştir (2012: 49-50).

Üçüncü bölümde âşıklık geleneği hakkında temel bilgiler verilir kadınların gelenek içindeki konumları tartışılmıştır. “Âşık Kavramı ve Âşıklık Geleneği Açısından Kadın Âşıklar” alt başlığı altında; “Âşık, Halk Şairi, Halk Ozanı, Ozan, Saz Şairi Kavramları Üzerine”, “Âşık Tarzı Şiir Geleneği Açısından Kadın Âşıklar, “Doğaçlama Söyleme”, “Mahlas (Tapşırma) Almaları”, “Şiire ve Saza Başlama”, “Rüya Görme/Bade İçme”, “Usta Çıracık Geleneği”, “Saz Çalabilme” alt başlıklarına yer verilmiştir. Köksel tarafından ele alınan en önemli tartışma konularından biri âşık, ozan, halk ozanı, halk şairi kavramları üzerinedir. Kadın âşıkların kendilerini ozan olarak adlandırmayı tercih ettiği görülmektedir. Gerekçeleri “başkaldırı”dır. Kadın âşıklar toplumun sorunlarını dile getirmeyi kendilerine vazife edinmiştir.⁴ İlhan Başgöz’ün tespitlerine göre 27 Mayıs 1960 darbesi âşıklar için bir dönüm noktası olmuştur. 1960 Anayasası’nın getirdiği sınırsız özgürlük ortamıyla “Düşünde gördüğü bir güzele sevdalanmış âşığın yerini alan, sanat vergisinin kaynağını hak aşkında değil, halk için uğraşmada bulan, kendilerine hak âşığı yerine halk ozanı diyen bir âşık-sanatçı kuşağı belirmiştir.” (Başgöz, 1986: 188). Kadın âşıkların da bu söz konusu şartlardan etkilenmiş olması oldukça doğaldır. Kadınların başkaldırısı âşık şiirine de yansıtıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadın âşıklar geleneğinin gereklerinden olan doğaçlama söyleme, mahlas alma, saz çalma, rüya görme/bade içme, usta çıracık ilişkisi içinde yetişme gibi unsurlar bakımından da değerlendirilmiştir. Kadın âşıkların büyük kısmı doğaçlama söyleme yeteneğine sahiptir. Mahlas alma hususunda bazı âşıklar kendi mahlaslarını seçerken bazılarının mahlaslarının başkaları tarafından verildiği görülür. Örneğin Sarıcakız’a edebiyat öğretmeni “Karaçaoğlan’ın Karacakız’ı var, senin adın da Sarıcakız olsun.” demiştir (2012: 64). Asıl adı Telli Gölpek olan Telli Suna’ya babası sevdiği kızın adı olan Suna demiş, bu şekilde Telli Suna mahlasını almıştır. Selvinaz mahlasını ustası olan Âşık Ayhan Aslan’dan almıştır. Kadın âşıklarda sıklıkla karşımıza çıkan bacı mahlası ise Bacıyan-ı Rum’a dayanmaktadır. Hacı Bektaş Veli’nin mü-

⁴ Bizce bu durumun temel sebebi kadınların ataerkil düzen içinde yaşadıkları baskıdır. Baskıyı, şiddeti, yok sayılmayı en çok yaşayan sosyal grup olan kadınlar artık susmayacak, kendisi gibi ezilen tüm insanlar için ses olmaya çalışacaktır.

ritleri arasında da bacıların bulunması, bu mahlasın kadın âşıklar tarafından sıkça kullanılmasını sağlamıştır. Mahlaslarda “şah” sözcüğü de görülmektedir. Bu durum Alevi Bektaşî etkisiyle açıklanmaktadır. Şah sözcüğü, her ne kadar dönemin şahı Şah İsmail olsa da, manevî şah olan Hz. Ali’yi işaret etmektedir. (Melikoff, 2008’den akt. Köksel, 2012: 66).

Kadın âşıkların şiire başlaması çoğunlukla kişisel bir deneyim yaşanması sonucu görülür. Buna örnek olarak gösterilebilecek durumlar şunlardır: Telli Suna babasının ölümü üzerine şiire başlar. Şah Turna’nın şiire başlama hikayesi ise Âşık Veysel’in hikayesine çok benzer.⁵ Şahsenem Bacı ilk şiirlerini Kore kahramanları için söyler, Sürmelican ilk şiirini eşinin üstüne kuma getirmesi üzerine söyler. Münevver Tolun annesini kaybettikten sonra yazdığı anneler günü şiiriyle şairliğe adım atar (2012: 67-69).

Rüya görme/bade içme yoluyla âşık olma, 20. yüzyılda yerini yavaş yavaş kaybetmektedir. Doğal olarak, geleneğin bir parçası olan kadın âşıklar için de bu durum geçerlidir. Telli Suna, Âşık Nurşah, Ayşe Çağlayan, Sürmelican, Gülsüm Kahraman, Derdimend (Fatma Oflaz) rüya yoluyla bade içerek âşık olduklarını söylemektedir. Bade içmeye inansa da kendisinin bunu yaşamadığını söyleyen âşıklar ve bade içmeye inanmayan âşıklar da mevcuttur.

Usta çırak ilişkisi de geleneğin zaman içindeki değişimine bağlı olarak farklılaşmıştır. Eserlerin elektronik ortamda icrası ve kayıt altına alınması, sanatçının beğendiği bir âşığın kayıtlarını dinleyerek onun izinde şiir söylemesini kolaylaştırmıştır. Behiye Köksel bu durum için “gizli çıraklık” (2012: 73) ifadesini kullanır. Bu durumun dışında kadın âşıkların aile fertlerinden birini usta olarak görmesi de sıklıkla karşımıza çıkar.

Dördüncü bölümde “Kadın Âşıkların Sosyal Rollerini ve Şiirlerindeki Yansımaları” başlığı altında “Aile İçerisindeki Roller”, “Eğitim Durumları ve Meslekleri”, “Kadın Âşıkların Sosyal Rollerinin Şiire Yansıması” adlı üç alt başlık mevcuttur. Bu bölümde kadın âşıkların sosyal rolleri ve bu rollerin sanatlarına yansımaları incelenmiştir. Kadınlar annelik, âşık/sevgili/eş, sosyal bir varlık olarak rollerini şiirlerine yansıtmıştır. Annelik konusunda çoğunlukla nasihat tarzı şiirler söylemişlerdir. Evlat hasreti de kadın âşıkla-

⁵ Burada bir fakelore oluşup oluşmadığı tartışılabilir. Şah Turna çocuk yaşta çiçek hastalığı nedeniyle görme yetisini kaybetmiştir. Babası onu tedavi için şehir merkezine götürür ve burada oyalanması için ona bir saz alır. Şah Turna bu şekilde kendiliğinden saz çalmaya başlar. 20. yüzyılda Âşık Veysel’i üstat kabul etme ve onun izinden gitme temayülü görülmektedir. Buna bağlı olarak Şah Turna’nın da bu hikâyeyi anlatması oldukça makul karşılanabilir.

rın şiirlerindeki başlıca temalardan biridir. Âşıkların annelerine duydukları hasreti dile getirdikleri şiirlerde oldukça fazladır. Âşık Selvinaz'ın engelli bir kızının olması onun şiirini oldukça etkilemiştir. Şiirleriyle kendisiyle aynı kaderi paylaşan annelere de dokunabilmiştir.

Kadın âşıklar aynı zamanda çocuk temasına da anne duyarlılığıyla yaklaşmıştır. Öğretmen olan Sarıcakız, çocuklar üzerine en fazla şiir yazan âşıktır. Âşık Nurşah da Cumhuriyet'in geleceği olarak gördüğü çocuklara şiirler söylemiştir.

Kadın âşıkların şiirlerinde en çok görülen konu aşktır. Klasik Türk Edebiyatı'ndaki sevgili tasvirinden ziyade doğallık ön plandadır. Yine de kalıplaşmış benzetmelere de rastlamak mümkündür. Âşık-sevgili-rakip üçlüsü halk şiirinde de görülebilir.

Kadınların toplumsal hayatta geri planda bırakılmasının eleştirildiği şiirler göze çarpmaktadır. Açık bir sitem olmasa da kadınların sosyal hayattaki etkin rollerine değinilmiştir (2012: 96). Özellikle Kurtuluş Savaşı'nda büyük mücadeleler veren Türk kadını, kadın âşıkların şiirlerinde kendilerine yer bulur.

Beşinci bölüm "Âşık Şiiri Geleneği Bağlamında Kadın Âşıkların Şiirleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm "Atışmalar-Karşılaşmalar", "Lebdeğmez", "Muamma", "Diğer Âşık Edebiyatı Türleri" alt başlıklarına sahiptir. Âşık atışmaları kadınların erkek âşıklarla ve hemcinsleriyle yaptıkları atışmalar şeklinde iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Kadın ve erkek âşıkların atışmaları içerik olarak iki başlıkta toplanmıştır: Söz üstünlüğü kaygısıyla yapılanlar ve kadın-erkek konusunda yapılan atışmalar. Kadın âşıkların söz üstünlüğü gayesiyle, erkek meslektaşlarıyla yaptığı atışmalar çoğunlukla geleneksel icra ortamında görülmektedir. Kadın-erkek konusunda yapılan atışmalar ise her iki cinsiyetin fiziksel/sosyal üstünlüklerinin göz önüne serildiği atışmalardır. Bu atışmaların icra ortamı elektronik ortam ya da halkın genelinin katıldığı eğlence meclisleridir.

Kadın âşıkların birbirleriyle yaptıkları atışma sayısı oldukça azdır. Bu atışmalar, erkeklerle yaptıklarının aksine, daha çok genel insanî konulardadır. Atışmalara söz konusu olan şiirlerden de örnekler bu bölümde sunulmuştur. Atışma ve karşılaşmalar geleneksel ortamda ve mektupla/ elektronik ortamda olmak üzere iki farklı mecrada meydana getirilmektedir. Geleneksel ortamda yapılan atışmalar, âşık tarzı şiir söyleme geleneğine uygun yapıdadır. Mektupla yapılan atışmalarda ise geleneğin ilk kurallarından olan irticalen şiir söyleme durumunun arka planda kaldığı görülmektedir. Âşıklar

mektup yoluyla birbirlerine muamma sorup birbirlerini sınamaktadır. Zaman içinde mektup geleneğinin kaybolması, söz konusu atışmaların internet ortamına taşınmasına yol açmıştır.

Dudak ünsüzlerinin kullanılmaması şeklinde ifade edilebilen lebedeğmez geleneği, âşıklar için hünerlerini sergileme yollarından biridir. Kadın âşıklar arasında Âşık Nurşah, Özlemî ve Selvinaz, Âşık Telli Suna'nın bu türde şiirler söylediği görülmektedir (2012: 119). Köksel, günümüzde lebedeğmez gibi âşık şiiri unsurlarının göz ardı edildiğini ve geleneğin form değiştirdiğini tespit etmiştir. Geleneğin kurallarının bilinmesi ve uygulanması gerekliliğine değinilmiştir. Ayrıca kadın âşıkların dolapname, yaşname, dedim-dedi şiirlerinden de örnekler de bulunmaktadır.

Çalışma “sonuç” bölümü ve kadın âşıkların şiirlerinden örnekler verilen “ekler” bölümleriyle sonlandırılmıştır. “Ekler” bölümünde Derdimend Ana, Ayşe Çağlayan, Âşık Sarıcakız, Âşık Nurşah, Telli Suna Gölpek, Âşık Gülçınar, Selvinaz, Âşık Özlemî'ye ait olmak üzere toplam altmış bir şiire yer verilmiştir. Verilen şiirlerin tamamında olmasa bile, ulaşılması mümkün olanların yazılışları, hikâyeleri ya da icra ortamlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Şiirlerde herhangi bir sınıflandırma/sıralama mevcut değildir. Kadın âşıklara yer veren fotoğraflar bölümü de burada yer almaktadır.

Âşıklık geleneği içerisinde kadınların, bilhassa 20. yüzyılda yetişen kadın âşıkların, rolünü irdeleyen bu eser, Türk edebiyatındaki bir boşluğu doldurması bakımından önemlidir. Kadın âşıklarla ilgili müstakil bir çalışmanın olmaması, Behiye Köksel'in bu kitabı hazırlamasına yönlendirmiştir. Kadınların sözlü şiir geleneğindeki yeri ve geleneğe katkılarını değerlendirmesiyle, Behiye Köksel kıymetli bir eseri literatüre kazandırmıştır.

Kaynakça

- Artun, Erman (2005). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Asan, Veli (1997). *Tahtacı Türkmen Ozanları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başgöz, İlhan (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çınar, Sevilay (2008). *20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Kadın Âşıklar*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çobanoğlu, Aysun (2006). *Âşık Sarıcağz Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. İstanbul: Ürün Yayınları.
- Ekici, Metin (2018). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1988). *Halk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergun, Sadettin Nüzhet ve Uğur, Mehmet Ferid (2002). *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Halıcı, Feyzi (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kalkan, Emir (1991). *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, Doğan (2009). *Sivas Halk Şairleri*. Sivas: Sivas Valiliği Yayınları.
- Köksel, Behiye (2012). *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneği İçinde Kadın Âşıklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Fuat (1962). *Türk Saz Şairleri*. Ankara: Milli Kültür Yayınları.
- Manya, İlkin (1983). *Halk Şiirinde Ana Sesi, Kadın Ozanlar Antolojisi*. İstanbul: İnanç Yayınları.
- Melikof, İrene (2008). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Özmen, İsmail (1998). *Alevi-Bektaş Şiirleri Antolojisi I-V*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim ve Karadavut, Zekeriya (1998). *Âşıkların Diliyle Cumhuriyet*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sever, Mustafa (2010). "Âşık Tarzı Kültür Geleneğinde Günümüz Kadın Âşıkları". *Türkbilig*. 20: 97-106.
- Şenkul Sağlam, Hülya (2007). *Alevi Bektaş Kültüründe Kadın*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşlıova, Mete (2009). "Kadın Temsilcileriyle Birlikte Çorum'da Halk Şiiri ve Âşık Tarzı Üzerine Tespit ve Öneriler". *Turkish Studies*. 4(8): 83-99.
- Turan, Fatma Ahsen (2011). *Sazın ve Sözü'n Sultanları, Yaşayan Halk Şairleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- URL-1: “Behiye Köksel”. https://akbis.gantep.edu.tr/detay/?A_ID=192933_prof-dr_behiye-koksel (Erişim: 02.02.2024).
- URL-2: “Behiye Köksel”. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim: 02.02. 2024).
- URL-3: “Kaya, Doğan (2011). İrsiyet, Âşıklık ve Beş Âşık”. https://doganka.com/fotograf/irsiyet,_asiklik_ve_bes_asik.pdf (Erişim: 09.02.2024)

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*